

POLOŽAJ I ULOGA ARHIVA I PISMOHRANA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Živana Heđbeli*

UDK: 930.25(497.5)

Živana Heđbeli: *Položaj i uloga arhiva i posmohrana u Republici Hrvatskoj. Tehnički in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja, Maribor 4/2005, št. 1, str. 388-393.*

Izvirnik v hrvaščini, izvleček v hrvaščini in angleščini, povzetek v angleščini.

Autorica u radu obrađuje položaj suvremenih arhiva i pismohrana u Republici Hrvatskoj putem ključnih elemenata koji definiraju njihovu ulogu i zadaće: problematika uprave i uredsko poslovanje, te neki aspekti arhivske službe u RH.

UDC: 930.25(497.5)

Živana Heđbeli: *Status and Role of Archives and Registry Offices in the Republic of Croatia. Technical and Field Related Problems of Traditional and Electronic Archiving. Conference Proceedings, Maribor 4/2005, No. 1, pp. 388-393.*

Original in Croatian, abstract in Croatian and English, summary in English.

In this paper the author emphasizes the status of modern archives and registry offices in the Republic of Croatia concentrating on requirements that are defining their role and tasks: administration and records management problems as well as other aspects of the archival service in the Republic of Croatia.

Arhivi su neraskidivo povezani s upravom prvenstveno stoga jer je javno arhivsko gradivo jedino gradivo koje je pod sustavnim nadzorom i zaštitom i koje bi trebalo biti preuzeto u arhive. K tome, arhivi u Hrvatskoj spadaju u tijela s javnim ovlastima i sastavni su dio uprave.

UPRAVA I UREDSKO POSLOVANJE

Republika Hrvatska (RH) je od 1990. g. samostalna država koja je ukinula jednopartijski sistem, prešla na tržišnu privredu, promijenila dosta propisa i dijelom smijenila nekadašnji kadar. No, brojne promijene¹ nisu dovele do boljeg i učinkovitijeg rada uprave, a naslijeđe i tranzicija uzrokovali su strukturnu i hijerarhijsku nestabilnost, pasivnost, konfuziju političkih i upravnih funkcija, smanjenja kvalificiranosti, demotiviranosti... Dodatnu težinu daje ekonomska kriza koja traje već skoro četvrt stoljeća, te Domovinski rat i njegove posljedice. Najteže posljedice ostavlja navika da se problemi, osobito nepopularni zahvati, odgode za neko "bolje vrijeme".

Uredsko poslovanje tijela uprave odnosno njihovih pismohrana (registratura) reguliraju:

* Živana Heđbeli, diplomirani historičar i arheolog, arhivist-specijalist, Ured za opće poslove Hrvatskoga sabora i Vlade RH, voditeljica Pismohrane, Markov trg 3, 10000 Zagreb, Hrvatska.

¹ Vidi Dokumenti: *Strategija razvitka Republike Hrvatske. // Hrvatska javna uprava. 3-4 (2001), str. 659-745, te Modernizacija hrvatske uprave. Zagreb: Društveno veleučilište u Zagrebu, 2003.*

- Uredba o uredskom poslovanju,²
- Uputstvo za izvršenje Uredbe o uredskom poslovanju,³ i
- Pravilnik o jedinstvenim klasifikacijskim oznakama stvaratelja i primatelja akata.⁴

U novinama se često može pročitati kako se određeni političari ili istaknute osobe hvale dokumentima koje imaju u svom posjedu, a do kojih su došli tijekom obnašanja funkcija. Nadležna državna tijela i/ili nadležni arhivi ne poduzimaju akcije glede sprječavanja ili sankcioniranja takve prakse. Na stanje uredskog poslovanja u Hrvatskoj utječe i neproučeni fenomen⁵ velikih promjena državnog uređenja u 20. stoljeću. 1918., 1941., 1945. i 1990. godine nastajale su nove države koje su se nastojale ograditi od prethodnih i krenuti *ab ovo*. Promjene državnog uređenja rezultiraju time da većina gradiva gubi svoju praktičnu vrijednost. Kako dio arhiva, zbog nedostatka spremišnog prostora, ne može izvršiti svoju obvezu preuzimanja gradiva koje je dospjelo za predaju, u pismohranama se nalazi i gradivo starije od 30 godina, što dodatno pridonosi negativnom *imageu* pismohrana kao pretrpanih, prašnih i prljavih, podrumskih/tavanskih prostorija u koje se odlaže nešto što nikome ne treba i što nitko ne koristi.

Danas se skoro u cijeloj upravi RH uredske knjige vode računalno,⁶ s time da se urudžbeni zapisnici i upisnici predmeta upravnog postupka, ali ne i kazala, po završetku godine moraju ispisati. Korespondencija je i nadalje klasična, odvija se putem papirnih dokumenata. Od 1987. g. do danas nadležno ministarstvo nije donijelo nikakve upute/propise o hardveru i softveru tijela uprave te su tijela kupovala i koriste različite softvere i hardver. Hrvatski arhivi, krajem 1980-ih i početkom 1990-ih, nisu poklanjali pažnju informatizaciji i računalima, niti su do današnjih dana donijeli konkretne zahtjeve glede elektroničkog gradiva.

ARHIVI I ARHIVSKA SLUŽBA

Ustav RH određuje da nekretnine i stvari od osobitog kulturnog, povijesnog, gospodarskog i ekološkog značenja imaju njezinu osobitu zaštitu. Odredbe ustava razrađuju se zakonima. Zakon o arhivskom gradivu i arhivima⁷ uređuje zaštitu i uvjete korištenja, čuvanje, uporabu i obradu arhivskoga gradiva, javnu arhivska služba, te nadležnosti i zadaće arhiva. Odredbe zakona detaljnije se određuju provedbenim propisima, koji moraju biti u skladu sa zakonom. Na zaštitu gradiva primjenjuju se propisi o zaštiti kulturnih dobara, a glavni je Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.⁸

---

² Narodne novine 38/1987, 42/1988.

³ NN. 49/1987, 38/1988.

⁴ NN 37/1988.

⁵ U recentnoj arhivskoj literaturi nema radova koji se bave ovom problematikom.

⁶ Vidi Dujmović, R., Čuljat, K. Prikaz projekta uredsko poslovanje: prijem i obrada akata. Izlučivanje akata u pismohrani. // Arhivski vjesnik. 46 (2003). str. 85-100. i Černelč-Marjanović, V., Vedrina, D., Čukman-Batinić, I. Integracija elektroničkih dokumenata u spisovodstvo Državnog zavoda za intelektualno vlasništvo. // Arhivski vjesnik. 44 (2001). str. 175-181.

⁷ NN 105/1997, 64/2000.

⁸ NN. 69/1999, 151/2003, 157/2003.

Arhivska služba u RH organizirana je na klasičnom modelu arhiva kao ustanova koje preuzimaju, čuvaju, obrađuju i daju na korištenje gradivo različitih stvaratelja. Sukladno «životnom ciklusu dokumenata» arhivi preuzimaju neaktivno gradivo, starije od 30 godina, koje je izgubilo svoju tekuću administrativnu, financijsku i pravnu upotrebljivost. Registraturno gradivo je razdvojeno od arhivskog, a arhivsko su i uredsko poslovanje različite struke.

U Hrvatskoj djeluje, uz Hrvatski državni arhiv (HDA), 13 državnih područnih arhiva s 9 sabirnih centara. Njihovi problemi nisu novi i ne rješava ih se godinama,⁹ što rezultira time da arhivska služba ne izvršava u potpunosti svoje zadatke i obveze. Najveći je problem prostor, te gradivo van arhiva, zbog nemogućnosti preuzimanja, propada i nestaje. Osamostaljivanje RH 1990. g. dovelo je do niza promjena koje su zahvatile i područje arhivske službe. Bitna je novost privatno gradivo. Cijela zemlja, stanovnici i uprava nemaju dovoljno iskustva ni znanja o privatnom vlasništvu. Uredsko poslovanje privatnih pravnih osoba nije zakonski regulirano.

Veliki problem arhiva, kao i cijele uprave, su djelatnici, kojih nema dovoljno. Fluktuacija radne snage je velika,¹⁰ dio djelatnika arhivistiku nije izabrao kao životni poziv već im je to bila jedina mogućnost zapošljavanja. Norme rada ne postoje ili se ne primjenjuju. Tradicionalno arhivističko obrazovanje ne pruža arhivistima ona znanja i vještine koji su nužni da bi se uspješno bavili novim informacijskim tehnologijama. Ne postoji hrvatski, suvremeni arhivski priručnik,¹¹ a za djelatnike u pismohranama nadležni su državni arhivi izdali samo jedan priručnik.¹²

U 2002. g.¹³ 14 je državnih arhiva čuvalo 11 166 fonda/zbirke odnosno 99 213 dužnih metara gradiva, od čega su 7 473 fonda/zbirke ili 65 201 d/m gradiva bili sređeni (65,7 %). U arhivima radi 252 arhivista i tehničara koji trebaju srediti 34 012 dužnih kilometara nesređenog gradiva,¹⁴ što znači 139,96 dužnih metara po osobi. Prema najblažim procjenama gradiva “zrelog” za preuzimanje ima oko 44 dužna kilometra,¹⁵ što znači dodatnih 181 dužnih metara gradiva po osobi koje treba arhivistički obraditi i opisati.

Arhivisti obavljaju stručni nadzor nad čuvanjem i odabiranjem arhivskoga gradiva koje se nalazi izvan arhiva i određuje mjere njegove zaštite. Rad vanjske službe arhiva nije standardiziran i reguliran posebnim propisom. Propisi koji se odnose na rad pismohrana su terminološki¹⁶ i konceptualno neusklađeni što dovodi do

⁹ vidi Giler B. O. Stanje i problemi zaštite arhivske građe i registraturnog materijala van arhiva na području SFRJ. // *Arhivist*, 1-2 (1986). str. 19-44., Rastić, M. Strčić, P. Arhivska služba SR Hrvatske - stanje, problemi, perspektive. // *Arhivist*, 1-2 (1988). str. 230-261.

¹⁰ Hrelja, D. Kratki prikaz aktualnih problema Državnog arhiva u Varaždinu. // *Srećanje obmejnih arhivov. Maribor : Pokrajinski arhiv Maribor. 1999, str. 56-60.*

¹¹ Zadnji je 1977. g. objavljen “Priručnik iz arhivistike”.

¹² *Arhivistika za djelatnike u pismohranama. Zagreb : Arhiv Hrvatske, 1992.*

¹³ *Podaci prema Statističkom ljetopisu Republike Hrvatske 2003, Zagreb : Državni zavod za statistiku, 2003.*

¹⁴ Isto.

¹⁵ Kolanović, J. Arhivska služba Republike Hrvatske: stanje i izgledi razvoja. // *Arhivski vjesnik*. 44 (2001). str. 11-32.

¹⁶ Kasabašić, Š. Uredsko poslovanje u primjeni. // *Informator*, 5024-5025 (2002). str. 6-8.

različitih tumačenja te blokira i usporava rad pismohrana i arhiva, a neki pravilnici ne odgovaraju stvarnoj i zakonskoj praksi Hrvatske.¹⁷

Arhivi, u načelu, gradivo preuzimaju sređeno po sustavu i na način na koji je bilo sređeno i arhivirano u pismohrani stvaratelja. Hrvatski arhivi gradivo sređuju i opisuju sukladno načelu provenijencije i načelu prvobitnog reda odnosno normama ISAD(G) i ISAAR(CPF).

2002. g.¹⁸ gradivo svih državnih arhiva koristilo je 4 602 korisnika koji su pregledali 37 253 arhivske jedinice i predmeta. Korisnici se moraju prilagoditi arhivskim obavijesnim pomagalicama, radnom vremenu čitaonica,¹⁹ ovisno o znanju i volji djelatnika u čitaonici... Odnos hrvatske struke prema korisnicima djelomično je uvjetovan malim korištenjem gradiva i slabim kontaktima s korisnicima zbog čega arhivisti ne vide praktičnu uporabu rezultata svoga rada (sređeno gradivo i obavijesna pomagala). U Hrvatskoj do sada nije provedeno istraživanje korisnika arhiva. Od 14 hrvatskih arhiva svega ih nekoliko ima svoju Web stranicu. Zakon o pravu na pristup informacijama²⁰ u Hrvatskoj je donesen krajem 2003. g. i još nisu vidljivi njegovi učinci na rad uprave i arhiva.

PERSPEKTIVE

Ured za strategiju razvitka RH izradio je, uz suradnju stručnjaka iz relevantnih područja,²¹ strategiju razvitka RH «Hrvatska u 21. stoljeću».²² Prema strategiji ciljevi razvoja uprave su moderna i sposobna uprava koja je u troškovima svedena u okvire realnih mogućnosti, odanost zakonitosti, angažirani kvalitetan rad, efikasna i učinkovita uprava, približavanje administracije korisnicima, primjena *merit* načela na rad djelatnika, informatizacija, partnerstvo države i civilnog društva... Strategija razvitka znanosti naglašava kako je informatička tehnologija (IT) temelj ekonomije i društva u 21. stoljeću te potrebu elektroničke uprave, digitalizaciju kulturnih, nacionalnih, obrazovnih i poslovnih sadržaja. IT svakako otvara pitanje budućnosti pismohrana, a time i arhiva.²³

Temeljni zadaci i cilj rada arhiva definirani su strategijom razvoja kulture: «Cilj je organizacijski i financijski osposobiti arhivsku službu za zaštitu cjelokupnog arhivskog gradiva (u državnom vlasništvu, javno i privatno), razviti i integrirati sustav za upravljanje dokumentima u upravi i arhivima i osigurati obrazovanje stručnih djelatnika.»²⁴

---

¹⁷ Rubčić, D. Stanje i prioritete rada arhivske vanjske službe u Hrvatskoj. // *Arhivski vjesnik*. 45 (2002). str. 11-17.

¹⁸ Podaci prema Statističkom ljetopisu Republike Hrvatske 2003. Zagreb : Državni zavod za statistiku, 2003.

¹⁹ U čitaonicama često rade arhivisti koji su tu "po kazni" a ne zbog dobrog poznavanja gradiva ili dobrih komunikacijskih vještina. Nije samo fizički lay-out arhiva user-unfriendly već i radno vrijeme, npr. Čitaonica HDA radi radnim danom, od ponedjeljka do petka, od 8,15 do 15,45 sati.

²⁰ NN 172/2003.

²¹ Voditelj projektnog zadatka za područje javne uprave bio je prof.dr.sc. Josip Kregar, a član stručnog tima koji se bavio kulturom dr.sc. Josip Kolanović.

²² URL: <http://www.hrvatska21.hr>.

²³ Vidi Eržišnik, D. Informatizacija i uredsko poslovanje - povijesni pregled i perspektive. // *Arhivski vjesnik*. 43 (2000). str. 67-76, i Eržišnik, D. Suvremena pismohrana i arhivska služba. neobjavljeni referat održan na I. kongresu arhivista, Zagreb, 2001.

²⁴ *Hrvatska u 21. stoljeću : Kultura*. Zagreb : Ured za strategiju razvitka Republike Hrvatske., 2001., str. 67-69.

Od 4 437 460 stanovnika RH,²⁵ prema popisu stanovništva iz 2001. g., nezaposleno je 380 195 osoba. Teško je očekivati da će u zemlji u kojoj se kad se govori o vanjskom dugu spominje 27 milijardi dolara,²⁶ u kojoj je prema službenim podacima oko 16% stanovnika siromašno, izdvajanja, bilo državna bilo osobna, za kulturu biti veća.

Uzevši u obzir sredstva i kadar kojim arhivi raspoložu, zadani je cilj daleko preambiciozan. Zaštitu cjelokupnog gradiva ne mogu financirati i izvesti ni daleko bogatije zemlje u kojima je svijest o važnosti gradiva dobro izgrađena i izražena. Arhivi u RH moraju usmjeriti svoja ograničena sredstva i kadrove na zaštitu i čuvanje onog dijela gradiva koje građanima daje potrebne dokaze o njihovim općim i pojedinačnim interesima i pravima.

Stanje arhiva može se popraviti, bez ikakvog ulaganja, striktnim poštivanjem i provođenjem propisa. Jedan od načina povećanja učinkovitosti rada je uvođenje normi rada²⁷ i standarda za proizvode, procese i usluge arhiva. Prevrednovanje gradiva koje se već nalazi u arhivima također spada u mjere poboljšanja.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Komunikacija između arhiva i korisnika treba biti dijalog, a ne monolog arhiva. Arhivi moraju iznaći način da saznaju i saslušaju potrebe korisnika i sukladno tome prilagoditi svoj rad. Promjena koja će gledano na dugi rok, donijeti najveću dobit, promjena je načina na koji javnost doživljava arhive, odnosno promjena *imagea* arhiva. Arhivisti moraju shvatiti da omjer do kojeg građani razumiju da arhivi postoje kako bi se koristili za stvari koje utječu na njihove živote, vlasništvo i sl., određuje do koje će mjere javnost podržavati i poticati arhive. Samo bolje usluge arhiva mogu promijeniti stav javnosti.

SUMMARY

STATUS AND ROLE OF ARCHIVES AND REGISTRY OFFICES IN THE REPUBLIC OF CROATIA

At first we can say that there is an unbroken connection between archives and administrative bodies because public records are the only ones that are under constant supervision and protection and will be taken over by the archives. Secondly Croatian archives are bodies with public authority and thus an integrated part of administration. Since 1990 the Republic of Croatia has went through numerous changes that have not resulted in a better or more efficient work of the administrations. Registry offices have the negative image of overcrowded, dirty and dusty basement/attic places where things are discarded that do not serve or are of use to anybody. The Croatian archival service is organized according to the classic model of archives as an institution that preserves, protects, processes and makes

---

²⁵ Podaci prema Statističkom ljetopisu Republike Hrvatske 2002. Zagreb : Državni zavod za statistiku, 2002.

²⁶ Članak Mladenke Šarić "Vanjski dug u ovoj godini raste na 27 milijardi dolara", *Večernji list*, 24. 2. 2004., str. 5.

²⁷ Srebrnić, I. Norme rada u arhivu. // *Arhivist*. 1-2 (1976). str. 285-300.

records of various creators available for research work. Current records are separated from the archival ones - archives and records management are different professions. These problems of archives are not new, but could not be solved since many years now - the biggest problem is the storage capacity followed by the enormous mass of holdings. About 34% of these holdings were not dealt with. The relationship between Croatian archivists and users partly is determined by few researches or inquiries and slight contacts with users. Therefore archivists do not see the practical benefit of their holdings. There are 14 archives but only a few of them have their own web site. In order to make the archival service financially and organizationally capable to protect archival records as a whole (public, state and private), the basic task and mission of archives in the 21st century are far too ambitious when taking into account the available funds and personnel. Archivists will have to realize that the current situation may only be changed by a better service.

fakultetu u Zagrebu. 10. novembra 2004. g. imenovano je stručno povjerenstvo za ocjenu njenog magistarskog rada. Radila je u Hrvatskom državnom arhivu. Redovito objavljuje stručne članke, sudjeluje na međunarodnim i nacionalnim stručnim skupovima. Aktivna sudjeluje u radu, i članica je upravnih tijela, više stručnih udruga.